

erőket a szellemiek terén. Nem is járt messze az igazságtól Boutroux Emilnek a könyv befejezésében idézett véleménye, hogy Taine „több elmét a pozitivizmus ellen való reakcióhoz vezetett, s így közvetett úton hozzájárult az idealizmus reneszánszához”. Hozzáteszi még Boutroux: „A nagy elmék azok a források, melyből az ellenük küzdők is merítenek.” A hiba csak abban rejlik, hogy Taine-t egyáltalán nem lehet teljesen elvitatni az idealizmustól s Nagy József sokkal találóbban s rövidebben jellemezte őt saját, Faustra alkalmazott mondásával: „Költői lélek tudós főben”, ez volt Taine.

Még egy más oldalról is érdemes lenne ezzel a művel és vele kapcsolatban a nagy francia gondolkozóval foglalkozni; ennek történetfölfojtása szempontjából. A könyv VI. fejezete erre vonatkozólag nagyon értékes fejtegetéseket nyújt. Egyben érint olyan kérdéseket, melyek ma Spengler híres könyvének, a „Nyugat alkonyá”-nak hihetetlen mérvű elterjedése óta különösen érdekelnek mindenkit. Bennünket azonban még ennél is közelebről érint a vele összefüggő X—XI. fejezet, melyek az „Origines”-ről szólnak, mert itt tűnik ki Taine meghatározó hite egész nagyságában. Hazája, Franciaország beteg s ő meg akarja gyógyítani, még pedig lelki úton. Amint valamikor Schiller Moor Ferencének az volt a meggyőződése, hogy a testet a lélek útján szét lehet rombolni, úgy most Taine-nak az a rendületlen hite, hogy a nemzeti lélekre jó irányban hatva a nemzet maga gyógyul! S egyben kitűnik itt annak az igazsága is, hogy minden igazán nagy elme mennyire kapcsolatban marad az egésszel, a közzel. „Mindegyikünknek el kell hozni a maga részét a közös épülethez” — volt a jelszava és ő elhozta a maga nagy művének óriási összefogóerővel megalkotott kilenc kötetét, amelyeknek célja volt „megmutatni, hogy miképen jött létre a jelenkori Franciaország szelleme”, hogy ebből tanulhasson a nemzet, lássa, hol tért le a helyes útról, s az értelem világossága mellett visszataláljon arra! Különösen a mi napjaink embereit érdekelheti mindez és igaz hálával viselhetetünk a szerző iránt, aki annyi szeretettel, világosan, józan ítélettel foglalta össze egy értékes s könnyen hozzáférhető könyvből ezeket az igazságokat, szépségeket, idealista gondolatokat. *Koszó János.*

Csokonai Vitéz Mihály: Összes művei. Három kötet, öt részben, (Genius-kiadás.)

A dúsak asztalára való köntösben jelent meg a szegény poeta gazdag lelkének minden termése. Életében alig láthatta egy-egy művét nyomtatásban; közvetlenül halála után lettek közkincsesé kótetői, melyeket még ő gondozott áhítatos szeretettel. Azután baráti kegyelet és irodalmi lelkesedés adták a nemzet kezébe újra meg újra műveit, melyeknek bája és kedvessége nem halványodott egy század lefolyása alatt sem. Alaptalan ráfogás és irodalmi legenda, hogy nem ismerték, félreösmerték és mellőzték. Versei még életében kéziratban megjárták az országot; víg deákok olvasták és szavalták őket, érzelmes leányasszonyok klavír és gitár mellett énekeltek dalait. Síremléke országra szóló irodalmi pörnek, az Arkádiai Pörnek, lett okozója, melyben sokkal többről is volt szó, mint a görögországi „marhalegelőről”. Mult század nagyjaink sok ízben ihletet vettek belőle s legújabb irodalmunk nem egy képviselője szívesen hivatkozott rá, mint elődjére. Bár művének legjava eddig is könnyen hozzáférhető volt, közóhaj teljesült e pompás kiadással, mely teljesnek mondható. Harsányi István és Gulyás József, sárospataki tanárok rendezték sajtó alá a köteteket; az ő nevük kezesség, hogy minden hozzáférhető és föllelhető szöveg napvilágot lát, mellőzve egy-két nyomtatás alá nem kívánkozó dévaj verset. A kiadók, kik híresek kutató szerencséjükről (melyet helyesen kitartó szorgalomnak és lelkes buzgóságnak kell neveznünk), szinte kétszáz, eddig ki nem adott darabbal: verssel, prózával művel, levéllel, színdarabbal tették teljesebbé költőnk irodalmi képét. Értékesek a zsengek s az eddigelé a kiadóktól mellőzött alkalmi darabok, melyekben majd mindenütt fel-felcsillan a szerző művész volta; az akkori irodalmi élet ismeretére pedig véghetetlen becsek azok a levelek, melyek megértetik velünk Tempefői jelmondatát: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.” A költőnek sokat szenvedett alakja mögött a szellemi élet korrajzát kapjuk minden lelkesedésével s minden fejletlenségével; a lelke magzatjait megmenteni akaró költő aggodalmát, kényszerű megalázódását, az irodalom jövőjébe vetett hitét, a mág-

nások kegyes leereszkedését, a kiadók üzérkedését, szóval egész irodalmunk akkori küzdelmét a létért. Még teljesebb lett volna a kép, ha a kiadók nemesak a költőtől eredő, hanem a hozzáintézett leveleket is (amennyire megvannak) közölték volna, mert az ilyen levelezés-félével úgy van az ember, mint mikor hallunk valakit telefonálni, de a válasz nem jut fülünkhöz.

A szöveg gondozói mind az elő-, mind a utósóban a nagyközönség ítéletére bízzák munkájukat. Bizonyára a kiadóvállalat kikötése volt mind a két fél igényeinek kielégítése. Hogy mennyire sikerült ez a tudomány szempontjából, talán lesz, ha lesz, alkalmam másutt kifejtésem. A nagyközönség szempontjából a kiadás eléggé megfelel a célnak: megkapja az író minden művét korszerű átirásban. De éppen az általános cél szükségessé tette volna a költő életrajzát és művészetének rövid, velős méltatását is. A közönség sokkal távolabb áll Csokonaitól és korától, semhogy ilyen kalauz nélkül igazán megérthesse, s ami fő: élvezhesse. Ép így hiányzik, a kiadásnak akár elejéről, akár végéről, a művek áttekinthető mutatója; még szakembernek is nehézkes ésszben tartani, hogy miket keressen az I. 2., II. 2., III. kötet végéhez csatolt jegyzékben.

Az irodalom ínyencei ritkán jutnak ilyen finom csemegéhez, mint ez a teljes Csokonai; a könyvbarát is szívesen teszi e pompás köteteket drágaságainak gyűjteményébe. Az igazi olvasóközönség azonban, a művelt magyar középosztály s főleg a fogékony tanuló ifjúság sóvárogva nézi a könyvesbolt tükörlakán át a hozzáférhetetlen kincseket, melyeket a szegény poéta voltaképen neki szánt.

Tolnai Vilmos.

Surányi Miklós: *A gyujtogató.* (Budapest, 1922. Singer és Wolfner kiadása.) Surányi Miklós fiatalabb elbeszélőink közül egyike az igazi értékeknek. Regényei imponáló művelődéstörténeti ismeretanyagról tesznek tanuságot, kitünő miljörajzot nyújtanak, galériájukban érdekesen meglátott emberi arcképek sorakoznak szemünk előtt, nyelvük pedig finom, hajlékony és pompázó, anélkül, hogy erőszakolttá válnék. Egyetlen hiányuk talán, hogy meséjüknek és karakterábrázolásuknak gyakran éppen leglényegesebb vonásait mossák halványra s valami

hirtelen, meglepetésszerű fordulat-tal szelik csonkává az elbeszélés végét.

E legújabb kis munkája is sokat mutat az író legjellemzőbb kvalitásaiból és megoldásában ez is feltűnő a sokott gyöngéjét. E hosszabb novella meséje alig egy-két évtizedre nyúlik vissza a multba, de az előtűnt járt század utolsó évtizedeinek művészi törekvéseit, eszme- és kedélymozgását nem kevesebb ügyességgel ábrázolja, mint régebbi korban játszódo regényei. Mondani- valója szintén igen érdekes. — A mese középpontjában egy böles és askéta, erősen intellektuális életet élő falusi pap áll. A kis csendes falu parasztjaira és egy-két intelligens családjára sikerül Gundy Miklós-nak a maga szelíd, ájtatos lelkének bélyegét nyomnia. Zavartalan, béketűrő, istenfélő világ ez. Egyszer azonban eszébe jut a papnak a plébánia öreg templomát Isten dicsőségére restauráltatni. A szentegyház díszítésére egész kis művész-kolónia vetődik ide: festő, szobrász, aranyozó, orgona-építő, műasztalos. Ez a bohém társaság azután magával hozza a művészet egész lázongó és nyugtalan forrongását, s az ő hatásuk alatt a falu megszűnik a régi, csendes világ lenni: ágaskodó szenvedélyek, medréből kicsapó érzékiség, egymást tépő visszavonás háborgó vize lesz ez az egész kis társadalom... A pap mélyseges lelkiismeretfurdalást okoz magának és önmagát *gyujtogatónak* nevezi, — éppen akkor, amikor egy valóban pirománikus parasztember egymásután dob csóvát a falu épületeibe. Évek múlva azonban a már előregedett pap megbocsát magának, isteni derű tér bűnbánó lelkébe és örömmel nézi az ékebb, pompásabb templomot...

A mesének e rövid elmondásával nehéz benyomást közölni a kis elbeszélés szépségeiről. Nehéz a Surányitól meglátott és kitünően ábrázolt bohém típusokról, a kis falu egy-egy jellemzőbb alakjáról beszámolni. Nehéz fogalmat adni arról az élettől duzzadó, valóságos miljöről, amelybe azonban néha szinte démonikusan bele-belevillan a fantasztikum fénye. S végül nehéz ezt a könnyedén lejtő, gazdag és mégis művészi mérsékletű prózát jellemezni.

Sokkal könnyebb az elbeszélés főfogyatkozását megjelölni. Az író mondanivalója nem válik ki plasz-